Dr. Antonio Cremona bħala Filologu u Grammatiku

Ġużè Aquilina

Dr. Antonio Cremona (1880–1972), li l-ħbieb tiegħu, fosthom jien u oħrajn, konna nsibuh bl-isem familjari tas-Sur Nin, wieħed mill-kolonni l-kbar tal-Lsien Malti, jistħoqqlu jkun studjat aktar fil-fond bħala kittieb ta' proża u poeżija kif jidhru miġburin fiż-żewġ antoloġiji tal-kitba tiegħu maħruġin mill-Università fl-1970, i.e. *Antoloġija ta' Proża Maltija* u *Mis-Siġra ta' Ħajti: Weraq mar-Riħ*, bħala drammaturgu klassiku kif jidher f'*Il-Fidwa tal-Bdiewa*, bħala *grammatiku* kif jidher fix-xogħol tiegħu *Tagħlim Fuq il-Kitba Maltija*, bħala *folklorista* kif jidher f'diversi studji fuq dan is-suġġett, u bħala *filologu*, is-suġġett li tqassam lili biex nitkellem fuqu llejla.

Imma qabel nidħol fil-qalba tas-suġġett, irrid l-ewwelnett infisser il-kelma *filoloġija*, imbagħad infisser il-kelma *lingwistika* u x'jagħżel dawn iż-żewġ xjenzi ta' lsien il-bniedem minn xulxin. Il-kelma *filoloġija* hi mibnija minn żewġ kelmiet Griegi, *philo*, 'imħabba jew ġibda għal xi ħaġa' + *logos*, 'diskors, taħdit'. Mela l-filoloġija hija x-xjenza tal-lingwa. Din il-kelma kull tant tintuża f'sens wiesa' ta' mħabba ta' l-għerf u tal-letteratura. F'dan is-sens fit-Taljan tissejjaħ ukoll *filologia* nkella *glottologia*.

Il-lingwistika, li fl-Ingliż tissejjaħ *linguistics*, hija l-istudju soċjali tal-lingwa. L-element soċjali jagħżilha mill-filoloġija jew glottoloġija, li tistudja l-mekkaniżmi tal-lingwa fihom infushom u mhux fir-rabta tagħhom mas-soċjetà. Dawn iż-żewġ xjenzi, madankollu, għandhom bżonn xulxin biex wieħed jagħti kwadru sħiħ ta' l-istudju lingwistiku u anki biex tiffissa l-alfabet tal-lingwa fuq sisien sodi. Storikament f'Malta għal ħafna snin, l-aktar fl-ewwel żminijiet meta bdew isiru sforzi biex il-Malti jinkiteb sewwa skond surtu u xejrtu, ma kellniex studjużi mħarrġin minn studjużi esperti fl-istudji tal-filoloġija u tal-lingwistika. Għalhekk l-ewwel sforzi kienu sforzi aktar ta' dilettanti milli ta' esperti. Imma tistagħġeb kif, madankollu, fi żmien meta kulħadd kien jikteb il-Malti bil-widna, jiġifieri kif jisimgħu u barra bid-daqq, nibtu soċjetajiet ta' studjużi serji li fasslu alfabet għal kitba uniformi bħalma huma s-*Soċjetà Medica* (1841), L-*Accademia Filologica* (1843), is-*Società Economica Agraria* (1849), u x-*Xirka Xemia/ Soċjetà Semitika* (1880). Dawn is-soċjetajiet irnexxielhom joħolqu alfabeti tajbin biżżejjed biex jassiguraw l-uniformità fil-kitba. Barra dawn kien hemm ukoll diversi

kittieba li ħolqu alfabet għalihom, fosthom il-kanonku Għawdxi De Soldanis (1712-1770) u Mikiel Anton Vassalli (1764-1829) li, għalkemm aqwa bħala lessikografu, ħoloq alfabet ta' taħbil ir-ras, u Annibale Preca (1830-1901). Imma sa ma ħareġ it-*Tagħrif* ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti (1924) minn żmien għal ieħor baqgħu jsiru ħafna tibdiliet fl-alfabet. Biex nagħti xi eżempji l-ittra *għ*, li minn dejjem kienet tħabbat ras l-istudjużi, tbiddlet ħamsa u għoxrin darba u l-ittra *q* tbiddlet disa' darbiet. Dan it-tibdil li juri nuqqas ta' stabbilità waqaf, jew ma baqax isir, mis-sena 1934 'l hawn meta l-Gvern irrikonoxxa l-alfabet ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti bħala uffiċjali.

It-*Tagħrif* magħġun minn din l-Għaqda, waqt li hu xogħol tal-kummissjoni flimkien, inbena l-aktar minn Ninu Cremona bil-għajnuna ta' studjuż ieħor li messu jkun magħruf iżjed. Dan l-istudjuż hu Ġanni Vassallo (1862-1937), l-awtur ta' *Il-Muftiħ tal-Chitba Maltija* (1902), *L-Ortografia Maltese* (1928) u *It-Tieni Muftiħ tal-Kitba Maltija* (1930). Dawn il-kotba huma xhieda tal-kapaċità lingwistika u tal-moħħ analitiku ta' l-awtur, studjuż, ħabib li s-Sur Nin kellu opinjoni għolja tiegħu. Żewġ studjużi serji li bejniethom bnew it-*Tagħrif* u żammew fil-għoli l-awtorità u l-prestiġju ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti.

Ġanni Vassallo mhux magħruf daqs kemm imissu, għax il-memorja tan-nies hi qasira u l-istudji superfiċjali. Imma Cremona baqa' jiftakar fih mhux biss bħala studjuż tal-Malti imma bħala l-imgħallem tiegħu li qabbdu t-triq tal-Malti fi żmien li l-istess Cremona kien għadu preġudikat kontra l-Malti. U ta' min ifaħħar lil Cremona għall-integrità tiegħu bħala studjuż tal-Malti talli stqarr l-influwenza ta' Vassallo fuqu, kif naraw minn din is-silta meħuda mit-taħdita li kien għamel minn fuq ir-"Rediffusion" meta fit-18 ta' April, 1948 tqiegħdet bħala Tifkira l-Irħama b'Iskrizzjoni mal-ħajt tad-dar fejn Vassallo għex l-aħħar żmien ta' ħajtu, ir-Rabat, Għawdex:

"Jien għadni niftakar dan il-bniedem, meta l-Malti kien għalija lsien ta' mingħajr alfabet, ta' mingħajr grammatika, ta' mingħajr letteratura, ftit snin inqas minn nofs seklu ilu, meta taħt siġra tal-Ġnien tal-Mall, il-Furjana, għall-ħabta ta' nżul ix-xemx, bil-qiegħda fuq bank, bil-bastun f'idu jħażżeż fl-art u jfisser lili u lil erbat iħbieb tagħna, li konna niltaqgħu kull filgħaxija, ir-reguli razzjonali u sbieħ tal-lsien Malti. Dik il-ħabta Ġanni Vassallo kien kollu ħeġġa għall-istudju tal-Malti li hu sab sabiħ u interessanti daqs it-Taljan, daqs il-Franċiż, daqs l-Ispanjol u daqs l-Ingliż, meta kien għadu kif ħareġ *Il-Muftieħ tal-Kitba Maltija* (1902) – fil-waqt li moħħi kien biss mixgħul bil-ġmiel ta' l-ilsna ewropej, fosthom l-iktar it-Taljan, u l-Malti kont narah ikrah u xejn interessanti. Kliem

ħabibi Ġanni dak iż-żmien ma kienx jidħol ħlief f'widna li kienet ittarrxet għal kollox bil-marda ta' preġudizzju kontra lsien art twelidi, u għalhekk, jien, bħal ħafna żgħażagħ u xjuħ ta' dari, kont inkemmex xufftejja u ninfexx fi tbissima sardonika, iżda ż-żmien ta raġun lil ħabibi Ġanni u tort lili u lil sħabi u lil xi nies oħra. Wara sew sew għaxar snin u xi sentejn fuqhom, kont iltqajt ma' ħabibi Ġanni għaddej bil-mixi minn triq ta' raħal f'Malta. Waqqaftu u tlabtu jgħidli minn fejn nikseb kopja tal-*Muftieħ* tiegħu. Dik il-ħabta, wara stedina minn ħabibi Ġużè Muscat Azzopardi, direttur ta' *Il-Ħabib*, tħajjart inħarbex xi versi bil-Malti u minn dak in-nhar ħabbejt lil Ġanni u lill-Malti wisq iżjed minn qabel u bħali donnhom kien ġralhom ħafna ta' żmieni u wisq iżjed ta' warajja."[1]

Forsi hemm min jaħseb li din in-nota bejjiena, barra li hi daqsxejn twila, lanqas ma hi flokha għax is-suġġett tat-taħdita tiegħi llum hu Ninu Cremona bħala filologu u grammatiku. Jien daħħalt din in-nota fit-taħdita b'sens ta' gratitudni għax la darba Ġanni Vassallo u Ninu Cremona t-tnejn flimkien ħadmu għat-twettiq ta' ortografija waħda fil-kitba tal-Malti jixraq li jissemmew flimkien.

Issa niġu għal Ninu Cremona.

Ħadd Daqsu ma xerred u ddefenda l-ortografija ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti bil-kotba tiegħu dwar *Tagħlim Fuq il-Kitba Maltija* fl-iskejjel. L-ewwel kitbiet tiegħu kienu proża u poeżija fil-ġurnal *Il-Ħabib*. Fis-snin 1921-25 ħabrek biex issir riforma fl-ortografija Maltija f'Kummissjoni mwaqqfa mill-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti fuq il-widna biss, kif jiktbu l-analfabeti. Beda jistħarreġ il-mekkaniżmu morfoloġiku tal-Malti li hu lsien Semitiku ta' nisel Għarbi (l-Għarbi tal-Magħreb), studja l-Għarbi waħdu u qabbel il-morfoloġija tiegħu ma' dik tal-Malti.[2] Xħin ġew għat-tiswir ta' l-alfabet il-membri tal-kummissjoni ma qablux f'kollox bejniethom kif għandu jinkiteb il-Malti. Mhux l-ittri kollha ngħoġbu. Il-membri tal-kummissjoni ħadu ż-żmien biex jiddeċiedu, u għamlu sewwa għax kien xogħol tal-ħsieb, xogħol ta' taqbil morfoloġiku. Bid-difetti kollha li jista' jkollha l-ortografija maħsuba minnhom, bħal sistemi ortografiċi ta' ilsna oħra, l-ortografija tat-*Tagħrif*, hi l-aħjar alfabet maħluq sa issa mill-istudjużi Maltin.

Fost l-ewwel poeżiji li Ninu Cremona kiteb, miġburin fi ktieb *Weraq*

1. A. CREMONA, 'Ġanni Vassallo', f'*Antoloġija ta' Proża Maltija*, Malta University Press, 1970, p.138.
2. Kiteb għall-Malta Historical Society studju twil dwar *L'antica Fondazione della Scuola di Lingua Araba in Malta* (1955).

mar-Riħ (1932), hemm poeżija gustuża, miktuba nhar is-7 ta' Settembru, 1921, f'ton ċajtier dwar l-alfabet Malti jisimha *Ultimae Nostrarum*, fi kliem Cremona "dwar l-aħħar ittri fl-alfabet Malti" li mhux kollha kienu maħsubin kif niktbuhom illum. F'nota f'qiegħ paġna 25 tal-ktieb tiegħu *Weraq mar-Riħ* Cremona kiteb: "B'din l-għanja mqabbla xtaqt nagħti mudell ta' kitba Maltija mibnija fuq l-alfabet Malti magħżul minn Kummissjoni ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti. Dan l-alfabet kien għad irid igħaddi f'laqgħa ġenerali tal-Kittieba tal-Malti. Il-*ḡ* tbiddlet f'ġ u l-*ū* f'*w*."

Wara li semma l-alfabet ta' qabel, minn De Soldanis u Vassalli sa dak tax-Xirka Xemija fl-1880, Cremona jispiċċa b'dak li kienet għadha kif sawret l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti:

Għaddeū mitt sena u fuqhom, mat-tlieta u tletin sena,
li tūieldet biex titrabba, u għad trid ukoll tinbena,
dil-kitba fl-għaqal tagħha bi ħżuż li jgħodd għaliha.
Il-jedd ta' niesna kiber u l-id għadha tarbija
ma tafx ħlief tḡerfex ittri bla sengħa, bl-ebda qies,
għalkemm irridu nidhru fis-Setgħa b'dan il-lbies.
Kemm se' ddum tiknes ittri biex issib ūaħda taqbel
ma nafx, ja Malti safi. Jien għax ma sibtx li naqbel
ma' kemm il-kitba ūrejtek, natik din l-aħħar ūaħda.
Knisthielek mis-suq tagħna, mid-daūl tax-xemx imċaħħda.

Dan l-alfabet li ssawwar meta jien kien għad għandi għaxar snin sar alfabet imsejjaħ Fonetiku, il-bażi tal-kitba bil-Malti. Imma darba waħda nqala' maltemp, maltemp politiku. Il-Ministru ta' l-Edukazzjoni ta' dak iż-żmien nafar meta ra l-Malti jinkiteb b'żewġ ittri, *j* u *w*, li ma jinkitbux fl-ilsien Taljan u biex jiffaċilita t-tagħlim ta' l-ilsien Taljan ordna li dawn l-ittri jitneħħew mill-kitba fil-gazzetta tal-Gvern u, naturalment, mill-iskejjel tal-gvern. Niftakar is-Sur Nin Cremona jiġi għandi l-Birgu mgħaddab u mikdud minn din l-impożizzjoni, igħidli kif kien qed iħossu mbarazzat li bħala impjegat tal-Gvern, Editur u Traduttur tal-Pubblikazzjonijiet Uffiċjali bil-Malti (1927-1941) kien ikollu jobdi kontra qalbu. Imma mbagħad kiteb monografija jisimha *The Letters W & J in Maltese* (1934) biex jiddefendi xjentifikament iż-żewġ ittri mkeċċija mill-alfabet politikament. F'din il-kitba Cremona juri sens ta' filologu erudit, sens li narawh ukoll fil-kitba tiegħu *A Historical Review of The Maltese Language* (1945), "Dizzjunarji Maltin – Studju Kritiku" – f'*Il-Malti* (1954), "The Study and Teaching of Maltese" fil-*Journal of the Faculty of Arts*, Vol. 1 No.2, 1958, "The Classification of the Maltese Verb" fil-*Journal*

of Maltese Studies, No. 1 1961, "Il-vokalizzazzjoni tal-Verbi Maltin" f'*Il-Malti* (1939), "Notes on Maltese Grammar" f'*The Teacher* (1928) u f'diversi noti grammatikali u filoloġiċi f'*Il-Malti* (1925-61).

Fil-bidu ta' din it-taħdita għażilt bejn *filoloġija* u *lingwistika*. Ninu Cremona kien mgħallem minnu nnifsu, awto-didatta, għax qatt ma kien mgħallem ix-Xjenza tal-Lingwa minn studjużi professjonali; għalhekk tistagħġeb kif minn rajh u b'ħiltu waħdu mhux biss wasal biex jifhem il-mekkaniżmu ta' lsien Semitiku u sar tabilħaqq filologu awtorevoli ta' l-ilsien Malti, imma wasal ukoll, imbuttat miċ-ċirkustanzi ta' żminijietu, biex jifhem waħdu n-natura soċjali ta' lsien il-poplu. Dan narawh l-aktar fit-taħdita twila dwar "X'inhu l-Malti Safi" li nqrat f'laqgħa ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti fl-1 ta' Marzu 1925 f'Palazzo De La Salle.

Il-politika partiġġjana, li minn dejjem saħħnet l-irjus, ħawdet u qasmet il-poplu tagħna, ħawditu u qasmitu wkoll dwar il-kitba ta' l-Ilsien Malti, għax min riedu safi, jiġifieri mingħajr l-ebda kelma missellfa mit-Taljan, bħal A.E. Caruana, l-awtur ta' *Vocabolario della lingua Maltese* (1903) u min riedu mħawwad u taljanizzat kemm jista' jkun anki fl-ortografija. Ninu Cremona, fit-taħdita tiegħu ħares lejn il-Malti bħala għodda soċjali għall-edukazzjoni u komunikazzjoni tal-poplu, u wera li ma hemmx lok għall-Malti safi. Hemm biss il-Malti kif inhu mitkellem mill-Maltin, kienet x'kienet l-etimoloġija.

Hawnhekk ta' min ifakkar il-kitba ta' studjuż ieħor, Napuljun Tagliaferro (1841-1915), jisimha "L'elemento Neo-Latino nel Lessico Maltese" (1915). Dan l-istudjuż ukoll fetaħ it-triq għall-istudju xjentifiku ta' kliem ta' nisel Latin (mill-Isqalli u t-Taljan) fil-Malti.

Nagħlaq din it-taħdita billi nħeġġeġ lill-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti, biex minn żmien għal ieħor mhux biss tfakkar pijunieri oħra tal-Malti bħal Napuljun Tagliaferro, il-Professur P.P. Saydon u Sir Temi Zammit, il-ħbieb ta' Dun Karm, pijunier ieħor tal-Malti, imma tħeġġeġ ukoll l-istudju xjentifiku ta' l-ilsien Malti biex l-Akkademja nfisha tissaħħaħ minn barra u minn ġewwa biex tkun u tibqa', kif għandha tkun, l-awtorità li tieħu ħsieb l-Ilsien Malti.